

[B] **EEN NIET-EINDIGENDE KRUISTOCHT
TEGEN DE WAAN. “MAGDALENA”
VAN MAARTEN 'T HART**

In de toekomst verdient *Magdalena* in de gebruikelijke publicatieoverzichten achteraan in de boeken van 't Hart eerder rubricering onder “autobiografie” dan onder “romans”. *Magdalena* biedt herinneringen van de auteur aan zijn moeder en daarnaast aan zijn eigen leven, vermengd met allerhande opvattingen – zaken die gemeen hebben geen fictie te zijn. Ook door het sterk autobiografische oeuvre van 't Hart lopen markeringslijnen tussen essay, autobiografie en verhalend proza en daar doen grensvervagende passages in *Magdalena* niets aan af ('t Hart verwijst een enkele maal naar wetenswaardigheden omtrent moeder Lena in romans). Bovendien, en ook dat pleit voor categorisering als autobiografie, is *Magdalena*, het geheel overziend, eerder een persoonlijk boek *naar aanleiding van* dan *over* zijn moeder. “Mijn verrichtingen doen niet ter zake”, verontschuldigt 't Hart zich nog na zijn eerste afdwalingen, maar even later heet het al dat het geenszins de bedoeling is “een biografie van mijn moeder te schrijven”. Zijn aanpak doet denken aan de herinnering aan de onoverzichtelijke patroontekeningen van zijn moeder: hoe gemakkelijk ging “je radeerwielje over de verkeerde wissel (...) en was je opeens op een ander lijntje overgesprongen dan het lijntje dat je volgen moest”.

Wat we intussen van Lena te zien krijgen, neemt ons niet bijzonder voor haar in. Zolang Maarten zich kan heugen, is ze er zonder zichtbare aanleiding van overtuigd geweest dat haar man haar ontrouw was. Dit idee-fixe, dat ze opdringt aan haar kinderen, vormt het leidmotief in haar portret. Ze manipuleerde met krachtige emotionele chantage, beschikte over gepantserde idiote meningen en miste hartelijkheid en het vermogen om affectie te uiten – eigenschappen die deels, en als verzachtende omstandigheid, de deerniswekkende relictien geweest moeten zijn van een hardvochtige opvoeding. De opvoeding die ze Maarten gaf leidde niettemin, zo moeten we concluderen uit *Magdalena*, tot een genuanceerde houding. Hij noemt haar “zachtmoedig” en zegt “zielsveel van haar gehouden” te hebben. Tegelijkertijd beoedelden haar wanen de dierbare herinneringen aan zijn vader. Over hem, zo

bekent hij hier, treurt hij nog dagelijks, iets wat zich ten aanzien van haar moeilijk laat denken. Naast consideratie – wegens de hoge leeftijd die ze bereikte – lijkt ook een zekere distantie die zij opriep een oorzaak te zijn van het late verschijningstijdstip van deze levensschets door haar zoon.

Maar behalve portret is *Magdalena* ook het warmbloedige verhaal van emancipatie van de jonge waarnemer. Al snel ontstaan kieren en later scheuren in de gesloten ouderlijke wereld. Zo verbaast Maarten zich over de trivialiteit van de spaarzame mededelingen van zijn ouders over de wereldoorlog waarin hij werd geboren. Als zijn nieuwsgierigheid gewekt is naar het lot van de Joden en hij andere literatuur aanboort dan de heroïsche jongensboeken, dringt de gruwelijke waarheid van de Holocaust tot hem door. Een exemplarische ervaring, niet alleen door de eerste twijfel aan Gods almacht, maar ook door de gevolgde route. Door het boekenvenster heen verschiet de vertrouwde werkelijkheid ingrijpend van kleur. Een beslissende stap uit zijn milieu zet Maarten als hij het, met hulp van de meester, voor elkaar krijgt het verzet van zijn moeder tegen doorleren op de HBS te breken.

De ontdekking van de ware aard van de wereldoorlog preludeert op die omtrent het geloof. Hier is verbazing over de ark van Noach de kiem van ontwrichtende twijfel. Nauwgezet doet 't Hart verslag van zijn pogingen om de verhaalde gegevens te verklaren, alsof hij wil bewijzen dat hij te goeder trouw was, maar op den duur niet anders kon dan tot onwaarheid besluiten. We kennen deze praktijk, en al lang niet meer te goeder trouw, uit *De Schrift betwist*. In de context geplaatst van het portret van zijn moeder ontstaat een verrassende invalshoek op deze deconstruerende hermeneutische exercities. 't Harts verwoede ontmaskeringen van ongerijmdheid lijken een reactie op het volkomen kinderlijke karakter van haar geloof, dat een muur vormde tegen zijn vragen. Over de persistentie van het waanidee dat haar man vreemdging, was hij vooral “onthutst”. Door bij tijd en wijle de krankzinnige beschuldigingen aan te horen, hoopte hij dat ze op den duur zouden verdwijnen. Haar geloof daarentegen riep op tot tegenspraak. Zo beschrijft hij dat hij haar, vergeefs, met een voorbeeld demonstreerde hoe gemakkelijk mythologische verzinsels in de wereld komen. In zekere zin zet hij

die eenzijdige dialoog voort in *Magdalena*. “Als een bloedhond volg ik al Uw gangen” dichte Vestdijk in het gedicht ‘Ballade van het vierde kruis’ en ‘t Hart volgt hem in *Magdalena* na op de vierkante millimeter van de Bijbeltekst. Feitelijk reproduceert hij in tegengestelde geest de verfoeide praktijk van vaders mannenvereniging Schrift en Belijdenis, die zich avond aan avond over de letter boog.

En zo groeit in *Magdalena* het gereformeerde geloof uit tot de ultieme waan waarmee zijn moeder hem opzadelde en die levenslange bestrijding ten deel valt, zij het zonder wrok. Het is ‘t Hart hier evenals in eerder werk verre te lamenteren over geestelijke opvoedingsschade. Het afscheidproces sloot in zekere zin aan bij zijn nieuwsgierigheid en exploratiedrang. Zo schrijft hij oom Nico, de dominee die we onder andere kennen uit *Het roer kan nog zesmaal om* (nr. 100 in de reeks Privédomein, 1984), in antwoord op beschuldiging van Lena van nalatigheid, dat haar niets te verwijten valt: op eigen kracht heeft hij zich losgemaakt, “mijn ongelooft is de vrucht van heel veel studie”. Toch krijgt de toonzetting aan het slot van *Magdalena* een zekere verbetering, waar ‘t Hart het verslag van zijn moeders begrafenis aangrijpt voor een minutieuze afrekening met de woorden van de Apostolische geloofsbelijdenis en het Onze Vader. Hier is het accent beslissend verschoven van de persoonlijke relatie naar datgene waarvoor de moeder stond – en dat hier mede ten grave wordt gedragen.

Ondanks die Schriftkritiek gaat het ‘t Hart uiteindelijk om het falen van religie tegenover het bestaansraadsel – waar elke verklaring faalt. Dat onvermogen zit ingebakken in zijn benadering van het schrijven, ook in *Magdalena*. Nergens probeert hij de verhouding tot zijn moeder diepgaand psychologisch te duiden. Liever bepaalt hij zich tot de onflatterige waarneembare zaken, die hij graag in hun raadselachtigheid laat spreken. Een wetenschappelijke verklaring van haar paranoia (een “genfoutje”) laat hij snel varen. En omdat sluitende verklaringen ten enenmale ontbreken is, zoals hij ten slotte na het begrafenisverslag vaststelt, de toestand van niet-weten, die slechts kort wordt onderbroken door ons aardse bestaan, de meest volmaakte.

“Enkel de waan is aan allen gegeven”, luidde het motto van *Lotte Weeda* en dankzij *Magdalena* zien we

scherper waar ‘t Harts fascinatie voor dat thema vandaan komt. Al met al is *Magdalena* een boeiend, zij het niet sterk verrassend hoofdstuk in zijn zich nog steeds uitdijende emancipatie-epos dat al zo lang meegaat dat de generaties die de religieuze twistpunten uit ervaring kennen, uitgedund raken. Maar ook aan wie die ondervinding mist, biedt ‘t Hart door het prisma van zijn betrokkenheid een onmisbare inkt in de rijke en breed vertakte Nederlandse protestantismegeschiedenis. Zelf is hij het levende bewijs van de vormende kracht van die geschiedenis.

HAROLD VAN DIJK

MAARTEN ‘T HART, *Magdalena*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2015, 250 p.
